

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»**

СЕМЕНЮК НАЗАРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 343.214

**ЧАС ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ
(ДОКТРИНАЛЬНИЙ, ЗАКОНОДАВЧИЙ ТА
ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ)**

Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у ВНЗ «Національна академія управління».

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор,
Заслужений працівник народної освіти
Матвійчук Валерій Костянтинович,
ВНЗ «Національна академія управління»,
перший проректор

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
Савченко Андрій Володимирович,
Національна академія внутрішніх справ,
начальник кафедри кримінального права,
м. Київ.
кандидат юридичних наук,
Вітко Олександр Юрійович,
Державний університет інфраструктури та
технологій, доцент кафедри господарського та
транспортного права,
м. Київ.

Захист відбудеться 28 березня 2019 р. о 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.889.02 у ВНЗ «Національна академія управління» за адресою 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці ВНЗ «Національна академія управління» за адресою: 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15.

Автореферат розісланий 27 лютого 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради К 26.889.02

І. О. Харь

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Інститут складу злочину завжди викликав інтерес серед фахівців у галузі кримінального права. Не втрачена до його дослідження зацікавленість і в наш час. Слід звернути увагу на те, що фахівці в галузі кримінального права звертаються у своїх дослідженнях до напрацювань, зроблених ученими, які стосуються витоків цієї проблеми та розробок протягом становлення даного інституту. Проте, як свідчать наукові джерела, що надто багато питань, які відносяться до складу злочину ще не отримали свого належного дослідження або взагалі не підлягали з'ясуванню. Таке положення, зокрема, можна віднести до часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони конкретного складу злочину та розуміння його поняття.

Можна наразі стверджувати, що зазначене вище питання не було предметом дослідження на дисертаційному рівні. Крім того, проблема часу вчинення злочину як ознака об'єктивної сторони діяння, не отримала розгорнутого висвітлення в підручниках, навчальних посібниках та в курсах лекцій із Загальної частини кримінального права. Такий стан має негативні наслідки, адже в тому випадку, коли науковець або працівник правозастосовного органу, який не має чіткого уявлення про реальні часові параметри вчинення будь-якого злочину, тобто які характеризують конкретне суспільно небезпечне діяння у часі, не здатний кваліфіковано вирішити питання про кримінальну відповідальність особи. Як свідчить аналіз статей Особливої частини КК України – десять відсотків з яких містять таку обов'язкову ознаку як час вчинення злочину, а КПК відносить час вчинення злочину до обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні.

Питання часу вчинення злочину досліджувалося, зокрема, у працях О. І. Бойцова, В. І. Борисова, М. І. Блум, В. Б. Малініна, А. А. Музики, М. І. Панова. Зворотна дія кримінального закону в часі була предметом кандидатської дисертації Ю. А. Пономаренка (Харків, 2002). Заслужують на увагу кандидатські дисертації російських науковців: М. А. Кауфмана «Время совершения преступления и его уголовно-правовое значение» (Москва, 1992); О. Ф. Аітової «Уголовно-правовые проблемы времени преступления» (Саратов, 2016).

Крім напрацювань зазначених вище фахівців, дисертація ґрунтується і на працях таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як: П. П. Андрушко, Ю. В. Баулін, О. І. Бойцов, П. А. Воробей, В. К. Грищук, О. О. Дудоров, І. О. Зінченко, В. М. Кудрявцев, В. О. Кузнецов, Б. М. Малінін, В. А. Мисливий, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, М. І. Панов, В. І. Тютюгін, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк та інші вчені.

Безумовно, що роботи цих та інших учених, на праці яких ми посилаємося в дисертації, мають значну наукову і практичну цінність, але не зважаючи на це, питання часу вчинення злочину не знайшло на теренах

України окремого комплексного дослідження. З метою усунення цієї прогалини, означена проблема потребує: з'ясування витоків, генези, часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони складу злочину; здійснення аналізу оглядів учених на поняття часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони складу злочину; розкриття сутності цього феномену та визначення загального поняття «час вчинення злочину» на основі обмеженого (конкретного) просторово-часового підходу; з'ясування змісту поняття часу вчинення; виявлення критеріїв відмежування часу як ознаки об'єктивної сторони складу злочину від обставин часу вчинення злочину; виокремлення напрямів, в яких простежуються юридичні характеристики часу вчинення злочину (кримінально-правовий, кримінально-процесуальний, криміналістичний, кримінологічний).

Таким чином, необхідність дослідження теоретичних положень щодо сутності та ознак загального поняття часу вчинення злочину є важливим завданням сучасного кримінального права, яке має безпосередній зв'язок із правозастосовною практикою.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота ґрунтується на положеннях Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу (прийнята Верховною Радою України 18.03.2004 р. № 161629-IV) та виконана в межах науково-дослідної роботи ВНЗ «Національна академія управління» на 2014-2019 рр. на тему: «Адаптація законодавства і права України до законодавства і права Європейського Союзу» (державний реєстраційний номер 0114U006593).

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є комплексна і системна розробка такої проблеми кримінального права, як час вчинення злочину за кримінальним правом України (доктринальний, законодавчий та практичний аспекти). Для досягнення зазначеної мети визначені такі завдання:

— дослідити витoki, генезу часу як ознаки об'єктивної сторони складу злочину та сучасний стан цієї проблеми;

— проаналізувати неоднорідні погляди учених на поняття часу вчинення злочину, розкрити його сутність та сформулювати дефініцію загального поняття «час вчинення злочину» на підставі просторово-часового підходу;

— з'ясувати зміст поняття часу вчинення злочину;

— виявити критерії відмежування часу як ознаки об'єктивної сторони складу злочину від обставини часу вчинення злочину; напрями, в яких простежуються юридичні характеристики часу вчинення злочину (кримінально-правовий, кримінально-процесуальний, криміналістичний, кримінологічний);

— здійснити доктринальне тлумачення поняття «час вчинення злочину» як ознаки окремих злочинів;

— з'ясувати кримінально-правове значення часу вчинення злочину (загальнотеоретичний аспект);

— уяснити час вчинення злочину як обставину, що має кримінально-правове значення;

— дослідити час злочину як фактор кримінально-правової оцінки вчиненого;

— сформулювати рекомендації щодо вдосконалення кримінального законодавства.

Об'єктом дослідження є кримінально-правові відносини, що виникають у зв'язку із вчиненням злочину.

Предметом дослідження є час вчинення злочину за кримінальним правом України (доктринальний, законодавчий та практичний аспекти).

Методи дослідження. Під час дослідження використані загальнонаукові та спеціальні методи пізнання правових явищ. *Діалектичний* метод використовувався у всіх підрозділах дослідження; *історико-правовий* – сприяв дослідженню становлення законодавства та поглядів, що стосуються часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони (підрозділи 1.1, 1.2); методи *дедукції та індукції, аналізу і синтезу* допомогли визначити структурно-логічну схему дослідження; *системний* метод дозволив охарактеризувати час вчинення злочину як важливу частину єдиної структури складу злочину у взаємодії з його іншими ознаками та елементами; *догматичний* метод застосовувався під час встановлення змісту кримінально-правових понять, які характеризують час вчинення злочину, а також для з'ясування закономірностей дії права за допомогою правил юридичної логіки (використовувався у всіх підрозділах дисертації); *соціологічний* метод слугував дослідженню проблем правозастосовної практики з питань встановлення часу вчинення злочину (розділи 2 та 3); *статистичний* метод застосовувався для аналізу емпіричної інформації (підрозділ 1.2, розділи 2 та 3).

Теоретичним основою дисертаційної роботи склали наукові праці із загальної теорії держави і права, кримінального права, кримінології, кримінального процесуального права, а також філософсько-методологічна література, енциклопедичні та довідкові видання.

Нормативу основу дослідження становлять Конституція України, КК України, закони України, КПК України, постанови Кабінету міністрів України, інші нормативно-правові акти України.

Емпіричну базу дослідження становлять: матеріали опубліковані судової практики та електронного реєстру судових рішень; статистичні дані Державної судової адміністрації України; опитування 400 працівників правозастосовних органів та результати вивчення 400 вироків у кримінальних провадженнях про злочини, обов'язковою ознакою яких є час вчинення злочину (розглянутих судами за період 2010-2017 рр.).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація за характером і змістом досліджуваних питань є першим у

вітчизняній науці кримінального права комплексним і системним монографічним дослідженням проблем часу вчинення злочину (загальнотеоретичний рівень пізнання).

У праці сформульовано і обґрунтовано (або додатково аргументовано) низку висновків, теоретичних положень і пропозицій, що містять ознаки наукової новизни. Зокрема:

Уперше:

— на ґрунті обмеженого (конкретного) просторово-часового підходу сформульовано системне, логічно побудоване визначення загального поняття «час вчинення злочину» в кримінально-правовому розумінні, а саме: час вчинення злочину – це передбачена диспозицією кримінально-правової норми Особливої частини КК України або яка випливає з її змісту ознака об'єктивної сторони конкретного складу злочину, яка позначає певний період (проміжок) або момент, що володіє хронометричними властивостями, який іноді характеризується соціально-політичними або соціальними подіями чи діями, що мають вплив на оцінку вчиненого, як злочин, протягом якого суб'єктом злочину повністю або дискретно виконується його об'єктивна сторона;

— обґрунтовано зміст поняття часу вчинення злочину, що включає в себе взаємопов'язану сукупність його сутнісних соціально-політичних, соціальних і юридичних ознак, з яких слідує, що час вчинення злочину: а) це, передбачена диспозицією кримінально-правової норми Особливої частини КК України, ознака об'єктивної сторони конкретного складу злочину або яка випливає з її змісту; б) це ознака, яка позначає певний період (проміжок) або момент, що володіє хронометричними властивостями, який іноді характеризується соціально-політичними або соціальними подіями чи діями, що мають вплив на оцінку вчиненого як злочину; в) це період (проміжок) або момент, протягом якого суб'єктом злочину повністю або дискретно виконується об'єктивна сторона конкретного злочину;

— з'ясовано, що вперше в ст. 2 Соборного уложення 1649 р. була передбачена така ознака об'єктивної сторони злочину як час за перешкоджання проведенню літургії. У ст. 30 Глави VII цього Уложення мала місце кримінальна відповідальність за вчинення злочину військовослужбовцем під час слідування на службу або під час повернення зі служби. У подальшому та в наш час спостерігається тенденція до збільшення норм Особливої частини кримінального законодавства, де передбачена така обов'язкова ознака об'єктивної сторони як час вчинення злочину (41 стаття має такі ознаки);

— з урахуванням результатів наукового аналізу визначення поняття «час вчинення злочину» запроваджена типологія пропонованих різними авторами таких дефініцій; обґрунтовано висновок про те, що наявні в літературі визначення поняття «час вчинення злочину», які розпочинаються словами «це певний проміжок часу», «часовий період», зазнали впливу логічної помилки (має назву «коло у визначенні», лат. *circulus in defimendo*).

Крім того, вказівка на те що, «час вчинення злочину - це період, проміжок - є термінологічною помилкою, оскільки «період» і «проміжок» - синонімічна пара і в юридичному сенсі означають одне й те саме (тому їх використовувати шляхом перерахування, тобто як альтернативні, неправомірно);

— спростовано певною мірою поширене в юридичній літературі твердження, згідно з яким час і місце постають компонентами обстановки вчинення злочину або, що такі є очевидними показниками обстановки вчинення злочину, та наведено переконливі аргументи на підставі аналізу чинного законодавства, на користь концепту, згідно з якими час і місце вчинення злочину є самостійними ознаками об'єктивної сторони;

— на основі системного аналізу й узагальнення матеріалів судової практики та теоретичних джерел відтворено системне значення часу вчинення злочину (кримінальне-правове, кримінально-процесуальне, криміналістичне та, відповідно, кримінологічне);

Удосконалено:

— теоретичне положення, згідно з яким критеріями відмежування часу як ознаки об'єктивної сторони складу злочину від обставини часу вчинення злочину є їх функціональне призначення та їх знаходження у складі злочину або за його межами;

— вимоги до якості доктринального тлумачення законодавчих положень потребує врахування, зокрема, того факту, що формулювання норм деяких статей Особливої частини КК України мають недоліки, і їх зміст не дає належним чином з'ясувати ознаку часу вчинення злочину. Це призводить до того, що особи, які коментують закон про кримінальну відповідальність, удаються до описання форм прояву злочину, або взагалі уникають з'ясування ознак часу, що свідчить про необхідність удосконалення формулювання норм Особливої частини КК України;

Дістали подальшого розвитку:

— доводи про те, що обставина часу, яка має кримінально-праве значення, враховується:

1) для звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності;

2) для правильного застосування даних видів звільнення від кримінального покарання (стст. 74, 75, 76, 79, 80 КК України);

3) як обтяжуюча або пом'якшуюча обставина при призначенні покарання;

4) для спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності;

— аргументи про те, що час як ознака злочину, коли він указаний в диспозиції статті Особливої частини КК України, то він має вплив на кваліфікацію вчиненого конкретного суспільно небезпечного діяння. У той же час, коли час як ознака конкретного складу злочину не вказана в диспозиції Особливої частини, але її слід розуміти, виходячи зі змісту норми, то в цьому випадку час являє собою деякий період (проміжок), в межах якого

відбувається діяння;

— теоретико-прикладні положення щодо впливу часу на оцінку вчиненого, що не згадується в законі та який не слідує зі змісту диспозиції конкретної статті Особливої частини КК України, але, що характеризує вчинене та впливає на його кваліфікацію, зокрема, це стосується положень статей 129, 246, 248, 249;

— наукові доводи щодо необхідності вдосконалення змісту статей: ч. 1 ст. 157 після слів «без поважних причин» необхідно доповнити словами «під час виборчого процесу» або «під час участі у референдумі»; ч. 1 ст. 158-1 слова «на референдумі» замінити «під час референдуму»;

— розуміння, що законодавчий підхід до визначення часу вчинення злочину (ч. 3 ст. 4 КК) необхідно піддати реальній диференціації, яка буде враховувати особливості злочинної поведінки, обумовленої її об'єктивними і суб'єктивними ознаками.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції можуть бути використані у: *законотворчій діяльності* – при внесенні змін і доповнень до чинного законодавства (лист до Комітету з питань правової політики та правосуддя Верховної Ради України (№ 06-19/18-403 від 18 червня 2018 р.); *правозастосовній діяльності* – для кваліфікації діянь, які містять такі ознаки об'єктивної сторони як час вчинення злочину; *науково-дослідній роботі* – для подальшої розробки теоретичних, прикладних проблем, пов'язаних з правовими проблемами часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони; *навчальному процесі* – як матеріал для викладання навчальних дисциплін «Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини», «Актуальні проблеми кваліфікації злочинів» (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчальному процесі ВНЗ «Національна академія управління» від 27 листопада 2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним завершеним науковим дослідженням. Визначені й обґрунтовані в дисертації наукові положення та пропозиції є самостійним доробком автора.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертації доповідалися автором на семінарі кафедр юридичного факультету ВНЗ «Національна академія управління», а також були оприлюднені на міжнародних та республіканських науково-практичних конференціях: Міжнародні науково-практичні конференції: «Актуальна юриспруденція» (м. Київ, 5 жовтня 2017 р.); матеріали Республіканських конференцій: «Уголовная юстиция: законодательство, теория и практика» (20 октября 2017 года, Республика Беларусь); Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності (м. Хмельницьк, 2 березня 2018 року); Кримінальне право в умовах глобалізації (м. Одеса, 25 травня 2018 року).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження викладено в 10 публікаціях, з них 6 – у наукових фахових виданнях, внесених в

оновлений перелік фахових видань з юридичних наук МОН України, зареєстрованих та проіндексованих у міжнародних наукометричних каталогах та базах даних; 4 – матеріали конференції.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, які включають шість підрозділів, висновки, списку використаних джерел - 343 найменування (на 35 сторінках), додатків 7 (на 23 сторінках). Загальний обсяг дисертації – 263 сторінки, основний текст дисертації – 191 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** дисертації висвітлені положення, що наведені вище – у структурній частині автореферату «Загальна характеристика роботи».

Розділ 1. «Поняття, витоки та генеза часу вчинення злочину за кримінальним правом України» – складається з двох підрозділів і висновків.

У підрозділі 1.1. *«Витоки, генеза часу як ознаки об'єктивної сторони злочину та сучасний стан проблеми»* на основі аналізу історичних документів, нормативно-правових актів виділено історичні періоди суспільства та державності, де автор схиляється до періодизації, запропонованої істориками та юристами, а саме: про існування шести (загальнолюдських) та восьми – на території нашої держави, періодів різних за часом і впливом на людей.

Дослідник звертає увагу, що в третьому періоді, в ст. 38 Руської Правди (Коротка редакція) містилася така ознака, як час вчинення злочину і передбачала право вбити злодія пійманого вночі на місці злочину.

У четвертому періоді, у статтях 10-14 Судебника 1497 р. вбачалося, що вони дозволяли за кваліфіковану крадіжку в нічний час потрібно вбити злодія без суду і слідства. Стаття 2 та 3 Соборного уложення 1649 р. містила ознаку часу за вчинення безчинства під час літургії. Крім того, ст. 69 цього Уложення розглядала вбивство в бійці «пьяным делом», як убивство при пом'якшуючих обставинах. У п'ятому періоді арт. 106 «Артикул воинский» свідчить про час вчинення злочину, коли вчинялося пограбування у містах взятих приступом.

У шостому періоді у статтях 224-227, 231-234, 237-240 в Уложенні про покарання кримінальні і виправні була закріплена така ознака як час вчинення злочину. Крім того в ст. 338 цього Уложення йшлося про час злочину, де була передбачена кримінальна відповідальність за насильне звільнення з під варті під час пересилки з одного місця в інше. В статті 74 Кримінального Уложення 1903 р. були передбачені наступні види часу при «поругании» при відправленні богослужіння. В статтях 158, 161, 246, 247, 461 цього ж Уложення була закріплена така ознака, як час вчинення злочину. У сьомому періоді у статті 59 КК УСРР 1922 року йшлося про час вчинення злочину, а також ст. 99 забороняла полювання і ловлю в недозволений час.

Статті 125, 132, 201, 208 та 217-2 цього ж кодексу також містили таку ознаку, як час вчинення злочину. В подальшому КК УСРР 1927 року в низці артикулів 54-10, 65, 137, 205 містилася така ознака як час вчинення злочину. КК УРСР 1960 р. в стст. 73, 74, 96, 129, 155-3, 162, 175, 178, 188-1, 189, 189-1, 219, 232, 234 була передбачена така ознака об'єктивної сторони, як час вчинення злочину.

У восьмому періоді, в чинному КК України 2001 р., в ст. 111, 117, 157, 158-1, 158-2, 159, 160, 175, 236, 248, 249, 272, 275, 284, 296, 336-1, 337, 342, 336-1, 342, 365-2, 384, 385, 402-405, 407-413, 418-421, 425, 426-1, 428, 429, 435 мають таку ознаку об'єктивної сторони, як час вчинення злочину. Такий на сьогоднішній стан проблеми, що стосується такої ознаки, як час вчинення злочину.

У підрозділі 1.2. «Поняття часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину» – окреслено методологічні підходи та запропоновано відповідні інструментарії, які можуть бути основою створення методики для виявлення сутності ознак, що є утворюючими зміст поняття для часу вчинення злочину.

Обґрунтовується зміст поняття «час вчинення злочину», що включає в себе взаємопов'язану сукупність його сутнісних соціально-політичних, соціальних і юридичних ознак, з яких слідує, що час вчинення злочину: а) це, передбачена диспозицією кримінально-правової норми Особливої частини КК України, ознака об'єктивної сторони конкретного складу злочину або яка впливає з її змісту; б) це ознака, яка позначає певний період (проміжок) або момент, що володіє хронометричними властивостями, який іноді характеризується соціально-політичними або соціальними подіями чи діями, що мають вплив на оцінку вчиненого як злочину; в) це період (проміжок) або момент, протягом якого суб'єктом злочину повністю або дискретно виконується об'єктивна сторона конкретного злочину.

Зазначене вище дає можливість на ґрунті обмеженого (конкретного) просторово-часового підходу сформулювати послідовне, логічно завершене визначення загального поняття «час вчинення злочину» у кримінально-правовому розумінні, а саме: час вчинення злочину – це передбачена диспозицією кримінально-правової норми Особливої частини КК України або яка впливає з її змісту ознака об'єктивної сторони конкретного складу злочину, яка позначає певний період (проміжок) або момент, що володіє хронометричними властивостями, який іноді характеризується соціально-політичними або соціальними подіями чи діями, що мають вплив на оцінку вчиненого, як злочин, протягом якого суб'єктом злочину повністю або дискретно виконується його об'єктивна сторона.

Автором, з урахуванням результатів наукового аналізу визначення поняття «час вчинення злочину», запроваджена типологія пропонує різних авторами таких дефініцій; обґрунтовано висновок про те, що наявні в літературі визначення поняття «час вчинення злочину», які розпочинаються словами «це певний проміжок часу», «часовий період» зазнали впливу

логічної помилки (має назву «коло у визначенні», лат. *circulus in defimendo*). Наголошується на тому, що вказівка на те що, «час вчинення злочину - це період, проміжок – є термінологічною помилкою, оскільки «період» і «проміжок» – синонімічна пара і в юридичному сенсі означають одне й те саме (тому їх використовувати шляхом перерахування, тобто як альтернативні, неправомірно).

Дослідник спростовує поширене в юридичній літературі твердження, згідно з яким час і місце постають компонентами обстановки вчинення злочину або, що такі є очевидними показниками обстановки вчинення злочину, та наводить переконливі аргументи на підставі аналізу чинного законодавства, на користь концепту, згідно з якими час і місце вчинення злочину є самостійними ознаками об'єктивної сторони.

Розділ 2. «Час злочину як умова відповідальності за кримінальним законодавством України» – складається з двох підрозділів та висновку.

У підрозділі 2.1. «Доктринальне тлумачення поняття «час вчинення злочину» як ознаки злочинів: аналітичний огляд наукових позицій» з'ясовується, що серед науковців часто відсутнє розуміння того, яким саме чином слід тлумачити ті чи інші характеристики часу вчинення конкретних суспільно-небезпечних діянь. Крім того, у багатьох коментарях, монографіях, підручниках та навчальних посібниках, інших наукових джерелах іноді плутають таку ознаку об'єктивної сторони складу злочину як час вчинення злочину з іншими ознаками об'єктивної сторони. Іноді трапляються випадки, коли фахівці усвідомлюють дискусійність віднесення певної ознаки злочину до ознак об'єктивної сторони, взагалі уникають її трактування.

Зазначене вище свідчить, що вимоги до якості доктринального тлумачення законодавчих положень потребують врахування, зокрема, того факту, що формулювання норм деяких статей Особливої частини КК України мають недоліки, і їх зміст не дає можливостей належним чином з'ясувати ознаку часу вчинення злочину. Це ще раз переконує, що оговорене нами вище призводить до того, що особи, які коментують закон про кримінальну відповідальність, удаються до описання форм прояву злочину, або взагалі уникають з'ясування ознак часу, що свідчить про необхідність удосконалення формулювання норм Особливої частини КК України.

Аналіз вироків, які нами досліджувалися, свідчить, що це стосується змісту наступних статей: ч.1 ст. 157 КК, де після слів «без поважних причин» потрібно внести доповнення словами «під час виборчого процесу» або «під час участі у референдумі»; ч. 1 ст. 158-1 слова «на референдумі» замінити «під час референдуму»; частину 3 ст. 4 КК викласти в редакції, яка буде враховувати особливості злочинної поведінки, обумовленої її об'єктивними і суб'єктивними ознаками.

У підрозділі 2.2 «Кримінально-правове значення часу вчинення злочину: загальнотеоретичні положення» розкривається значення часу вчинення злочину на загальнотеоретична рівні. У дисертації вказується, що значна

кількість науковців обґрунтовано й переконливо підходять до з'ясування юридичного значення такої ознаки як час вчинення злочину.

Автор на основі системного аналізу й узагальнення матеріалів судової практики та теоретичних джерел відтворює системне значення часу вчинення злочину (кримінально-правове, кримінально-процесуальне, криміналістичне та, відповідно, кримінологічне).

У роботі наголошується, що для криміналіста час вчинення злочину є найважливішим та невідновним джерелом отримання об'єктивної інформації; для кримінолога – вихідним матеріалом для розробки профілактичних заходів; для кримінального процесу – предметом доказування. У той же час важливе значення часу вчинення злочину надається як обставині, що впливає на встановлення меж дії закону. Крім того, час вчинення злочину має значення як фактор: 1) встановлення кримінальної протиправності; 2) що встановлює суспільну небезпечність діяння.

Неоціненне значення часу вчинення злочину для розмежування складних одиничних злочинів від множинності злочинів. Також стверджується, що час вчинення злочину має значення як критерій, за допомогою якого встановлюється зміст інтелектуального і вольового моментів вини.

Значна увага в цьому підрозділі відведена дослідженню чинності закону в часі. Наголошується, що закон про кримінальну відповідальність може бути наділений юридичною силою тільки в тому випадку, коли для цього буде наявність всіх необхідних умов, що визначають саму можливість його функціонування. Аргументується відмінність дії закону в часі як принципу від часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони конкретного злочину.

Автор з'ясовує час вчинення в ускладнених одиничних злочинах та наводить певні аргументи до вирішення цієї проблеми. Крім того, в цьому розділі досліджується коментування науковцями статей Особливої частини КК України, де є ознака «час вчинення злочину» та обґрунтовує з цього свою наукову позицію.

Розділ 3. «Час вчинення злочину як умова кримінально-правового впливу» складається з двох підрозділів та висновку.

У підрозділі 3.1 «Час вчинення злочину як обставина, що має кримінально-правове значення» аналізуються способи нормативно-правової фіксації визначення часових параметрів злочину як фактора, що визначає вибір заходів кримінально-правового реагування щодо вчиненого.

У роботі зазначається положення, згідно з яким критеріями відмежування часу як ознаки об'єктивної сторони складу злочину від обставини часу вчинення злочину є її функціональне призначення та їх знаходження у складі злочину або за його межами.

На підставі проведеного дослідження наводяться обґрунтовані доводи про те, що обставина часу, яка має кримінально-праве значення, враховується:

- 1) для звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності;
- 2) для правильного застосування даних видів звільнення від кримінального покарання (стст. 74, 75, 76, 79, 80 КК України);
- 3) як обтяжуюча або пом'якшуюча обставина при призначенні покарання;
- 4) для спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності.

Аргументується, що до обтяжуючих покарання обставин (ч. 1 ст. 67 КК України), одним із компонентів яких виступає час вчинення злочину, можна віднести: рецидив злочинів (п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України); настання тяжких наслідків (п. 5 ч. 1 ст. 67 КК України); вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою (п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України); вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів (п. 13 ч. 1 ст. 67 КК України); вчинення злочину щодо особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного (п. 8 ч. 1 ст. 67 КК України); вчинення злочину щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності (п. 7 ч. 1 ст. 67 КК України).

Зазначений нами перелік часу як обставини, що має кримінально-правове значення, свідчить про значення такої обставини.

У підрозділі 3.2 «Час злочину як фактор кримінально-правової оцінки вчиненого» з'ясовані способи нормативно-правової фіксації та значення часових параметрів злочину для кримінально-правової оцінки вчиненого діяння.

Ретельне вивчення положень закону про кримінальну відповідальність дозволило зрозуміти, що в одних випадках вітчизняний законодавець указує час безпосередню в диспозиція статей Особливої частини, таким чином безпосередньо наділяючи його значенням, обов'язковим для об'єктивної сторони конкретного складу злочину, а в інших – час лише розуміється таким, при цьому виявити його серед інших ознак складу злочину надто важко. Крім того, час злочину не згадується, але разом з тим він є обов'язковим.

У тому випадку, коли час як ознака злочину, безпосередньо вказана в диспозиції статті Особливої частини і така, що впливає на кваліфікацію вчиненого, відображається в законі термінами: «час», «строк», «після» «до», «одразу після», «період». У більшості випадків при описанні часу злочину законодавець використовує формально-визначені поняття, наприклад, «більше десяти діб, але не більше одного місяця». Проте інколи законодавець використовує оціночні ознаки: «відразу після пологів» (ст. 117 КК), «тривалість».

Час як ознака складу злочину, який прямо не названий в законі, але він розуміється і впливає на кваліфікацію вчиненого, представлений певним періодом, наприклад, «в умовах особливого періоду» – ч. 3 ст. 402 КК.

З позиції підстави кримінальної відповідальності значення часу злочину визначається тим, що він формує суспільну небезпечність діяння і виступає фактором його криміналізації, підвищує або, навпаки, понижує ступінь суспільної небезпечності діяння і слугує засобом диференціації кримінальної відповідальності або обумовлює декриміналізацію діяння.

Акцентується увага на тому, що захист від суспільно небезпечного посягання в стані необхідної оборони повинен бути своєчасним, що передбачає її здійснення в період коли посягання уже почалося і ще не закінчилося. Таку правомірність необхідної оборони потрібно досліджувати на підставі об'єктивного і суб'єктивного критеріїв.

ВИСНОВКИ

У **висновках** здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що полягає у комплексній і системній розробці актуальної проблеми кримінального права - час вчинення злочину (доктринальний, законодавчий та практичний аспекти). До основних науково обґрунтованих результатів належать наступні положення:

1. В історичному екскурсі за визначеними періодами знайшли закріплення витоки та розвиток ознаки часу вчинення злочину. Зокрема, вперше в ст. 2 Соборного уложення 1649 р. була передбачена така ознака об'єктивної сторони злочину як час за перешкоджання проведенню літургії. У ст. 30 Глави VII цього Уложення мала місце кримінальна відповідальність за вчинення злочину військовослужбовцем під час слідування на службу або під час повернення зі служби. У подальшому та в наш час спостерігається тенденція до збільшення норм Особливої частини кримінального законодавства, де передбачена така обов'язкова ознака об'єктивної сторони як час вчинення злочину (41 стаття має такі ознаки).

2. На загальнотеоретичному рівні, в аспекті кримінально-правового розуміння, час вчинення злочину – це передбачена диспозицією кримінально-правової норми Особливої частини КК України або яка впливає з її змісту ознака об'єктивної сторони конкретного складу злочину, яка позначає певний період (проміжок) або момент, що володіє хронометричними властивостями, який іноді характеризується соціально-політичними або соціальними подіями чи діями, що мають вплив на оцінку вчиненого, як злочин, протягом якого суб'єктом злочину повністю або дискретно виконується його об'єктивна сторона.

3. Зміст поняття «часу вчинення злочину» включає в себе взаємопов'язану сукупність його сутнісних соціально-політичних, соціальних і юридичних ознак, з яких слідує, що час вчинення злочину: а) це, передбачена диспозицією кримінально-правової норми Особливої частини КК України, ознака об'єктивної сторони конкретного складу злочину або яка впливає з її змісту; б) це ознака, яка позначає певний період (проміжок) або момент, що володіє хронометричними властивостями, який іноді

характеризується соціально-політичними або соціальними подіями чи діями, що мають вплив на оцінку вчиненого як злочину; в) це період (проміжок) або момент, протягом якого суб'єктом злочину повністю або дискретно виконується об'єктивна сторона конкретного злочину.

4. Удосконалено теоретичні підходи, згідно з якими критеріями відмежування часу як ознаки об'єктивної сторони складу злочину від обставини часу вчинення злочину є її функціональне призначення та їх знаходження у складі злочину або за його межами.

5. Системний аналіз й узагальнення матеріалів судової практики та теоретичних джерел дало можливість відтворити системне значення часу вчинення злочину (кримінальне-правове, кримінально-процесуальне, криміналістичне та, відповідно, кримінологічне).

6. Якість доктринального тлумачення законодавчих положень потребує врахування, зокрема, такого факту, що формулювання норм деяких статей Особливої частини КК України мають недоліки, і їх зміст не дає належним чином з'ясувати ознаку часу вчинення злочину. Це призводить до того, що особи, які коментують закон про кримінальну відповідальність, удаються до описання форм прояву злочину, або взагалі уникають з'ясування ознак часу, що свідчить про необхідність удосконалення формулювання норм Особливої частини КК України.

7. На підставі наукового аналізу визначення поняття «час вчинення злочину» запроваджена типологія пропонованих різними авторами таких дефініцій; обґрунтовано висновок про те, що наявні в літературі визначення поняття «час вчинення злочину», які розпочинаються словами «це певний проміжок часу», «часовий період» зазнали впливу логічної помилки (має назву «коло у визначенні», лат. *circulus in defimendo*). Крім того, вказівка на те що, «час вчинення злочину - це період, проміжок - є термінологічною помилкою, оскільки «період» і «проміжок» - синонімічна пара і в юридичному сенсі означають одне й те саме (тому їх використовувати шляхом перерахування, тобто як альтернативні, неправомірно).

8. Спростовано поширене в юридичній літературі твердження, згідно з яким час і місце постають компонентами обстановки вчинення злочину або, що такі є очевидними показниками обстановки вчинення злочину, та наведено переконливі аргументи на підставі аналізу чинного законодавства, на користь концепту, згідно з якими час і місце вчинення злочину є самостійними ознаками об'єктивної сторони.

9. Стверджується, що обставина часу, яка має кримінально-праве значення, враховується:

1) для звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності;

2) для правильного застосування даних видів звільнення від кримінального покарання (стст. 74, 75, 76, 79, 80 КК України);

3) як обтяжуюча або пом'якшуюча обставина при призначенні покарання;

4) для спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності;

10. Час як ознака злочину, коли він указаний в диспозиції статті Особливої частини КК України, то він має вплив на кваліфікацію вчиненого конкретного суспільно небезпечного діяння. У той же час, коли час як ознака конкретного складу злочину не вказана в диспозиції Особливої частини, але її слід розуміти, виходячи зі змісту норми, то в цьому випадку час являє собою деякий період (проміжок), в межах якого відбувається діяння.

11. Вплив часу на оцінку вчиненого, що не згадується в законі та який не слідує зі змісту диспозиції конкретної статті Особливої частини КК України, але, що характеризує вчинене та впливає на його кваліфікацію, зокрема, це стосується положень статей 129, 246, 248, 249.

12. Потребує вдосконалення зміст статей: ч. 1 ст. 157 після слів «без поважних причин» доповнити словами «під час виборчого процесу» або «під час участі у референдумі»; ч. 1 ст. 158-1 слова «на референдумі» замінити «під час референдуму». Крім того, ч. 3 ст. 4 КК необхідно піддати реальній диференціації, яка буде враховувати особливості злочинної поведінки, обумовленої її об'єктивними і суб'єктивними ознаками (див. додаток А).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях внесених до оновленого переліку фахових видань з юридичних дисциплін МОН України, зареєстрованих та проіндексованих у міжнародних наукометричних каталогах і базах даних:

1. Семенюк Н. М. Поняття часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину за кримінальним правом України. // Юридична наука (Index Copernicus, SafetyLit, Social Science Research Network (SSRN), HeinOnline). – Київ : 2017. № 10. – С. 67-84.

2. Семенюк Н. М. Витоки та генеза часу як ознаки об'єктивної сторони злочину. // Юридична наука (Index Copernicus, SafetyLit, Social Science Research Network (SSRN), HeinOnline). – Київ : 2018. № 2. – С. 70-85.

3. Семенюк Н. М. Кримінально-правове значення часу вчинення злочину. // Юридична наука (Index Copernicus SafetyLit, Social Science Research Network (SSRN)) – Київ : 2018. № 4. – С. 77-88.

4. Семенюк Н. М. Час триваючих злочинів, продовжуваних злочинів, а також злочинів, що вчиняються в співучасті. // Юридична наука (Index Copernicus, SafetyLit, Social Science Research Network (SSRN), HeinOnline). – Київ : 2018. № 5. – С. 66-71.

5. Семенюк Н. М. Теоретичні основи визначення часу вчинення при встановленні меж кримінально-правової юрисдикції України. // Юридична наука (Index Copernicus, SafetyLit, Social Science Research Network (SSRN), HeinOnline). – Київ : 2018. № 6. – С. 51-72.

6. Семенюк Н. М. Час вчинення злочину як фактор реалізації заходів кримінально-правового впливу. // Юридична наука (Index Copernicus, SafetyLit, Social Science Research Network (SSRN), HeinOnline). – Київ : 2018. № 7. – С. 54-69.

Публікації у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій та семінарів

7. Семенюк Н. М. Кримінально-правове розуміння значення часу вчинення злочину як запорука справедливості в реалізації закону : збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція», м. Київ, 5 жовтня 2017 року. Тези наукових доповідей. – Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2017. – С. 98-101.

8. Семенюк Н. Н. Уголовно-правовое значение времени совершения преступления. Уголовная юстиция: законодательство, теория и практика : материалы VIII Республиканской научно-практической конференции студентов, магистрантов и аспирантов (20 октября 2017 года, Республика Беларусь). – Брест : Брестский государственный университет имени А. С. Пушкина. – С. 81-83.

9. Семенюк Н. М. Поняття часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину за кримінальним правом України : Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності : тези II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницьк, 2 березня 2018 року). – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2018. – С. 532-534

10. Семенюк Н. М. Становлення часу як ознаки об'єктивної сторони злочину (з XI по XIX століття). Кримінальне право в умовах глобалізації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 25 травня 2018 року. – Одеса : НУ «Одеська юридична академія», кафедра кримінального права, 2018. – С. 248-250.

АНОТАЦІЯ

Семенюк Н. М. – Час вчинення злочину за кримінальним правом України (доктринальний, законодавчий та практичний аспекти) – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертаційна робота на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право (081 – Право). – Вищий навчальний заклад «Національна академія управління». – Київ, 2018.

Дисертаційна робота за характером і змістом досліджуваних питань є першою в Україні комплексною і системною працею, присвяченою дослідженню питань часу вчинення злочину за кримінальним правом

України і полягає у формуванні на цій основі науково-обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства.

У дисертації сформульовано і обґрунтовано або додатково аргументовано низку висновків, теоретичних положень і пропозицій, що містять ознаки наукової новизни.

У ході напрацювання досліджено витoki та генезу часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони за КК України, розроблено спектр наявних кримінально-правових значень часу вчинення злочину. Автор змістовно наповнив і визначився з часом триваючих, продовжуваних злочинів та злочинів, вчинених у співучасті.

Дисертант дослідив час як фактор кримінально-правової оцінки вчиненого, розкрив роль часу як фактору реалізації заходів кримінально-правового впливу виробив і обґрунтував положення з оптимізації норм чинного законодавства в частині визначення часу вчинення злочину.

Ключові слова: час вчинення злочину, значення часу вчинення злочину, триваючі, продовжувані злочини, витoki, генеза, фактор, оцінка.

АННОТАЦІЯ

Семенюк Н. М. - Время совершения преступления по уголовному праву Украины (доктринальный, законодательный и практический аспекты) - Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (081 – право). – Высшее учебное заведение «Национальная академия управления». – Киев, 2018.

Диссертация по характеру и содержанию изучаемых вопросов является первой в Украине комплексной и системной работой, посвященной исследованию вопросов времени совершения преступления по уголовному праву Украины и заключается в формировании на этой основе научно обоснованных предложений по совершенствованию действующего законодательства.

В диссертации сформулированы и обоснованы или дополнительно аргументированы ряд выводов, теоретических положений и предложений, содержащих признаки научной новизны.

В ходе работы исследованы истоки и генезис времени совершения преступления как признаков объективной стороны по УК Украины.

Автор склоняется к периодизации, предложенной историками и юристами о существовании шести (общечеловеческих) и восьми – на территории нашего государства периодов, разных по времени и влиянию на людей в правовом обеспечении такого признака, как время совершение преступления.

В исторической ретроспективе, начиная с третьего периода по наше время, восьмой период развития общества и государственности, определял в существовавшем законодательстве такой признак объективной стороны как время совершения преступления.

Исследователем разработан весь спектр имеющихся уголовно-правовых значений времени совершения преступления, определён теоретический подход к пониманию обязательных и факультативных признаков состава преступления. В работе осуществлено толкование термина «время» на основе справочных и теоретических источников, сформулировано авторское видение этой проблемы.

На основании доктринального и законодательного исследования предложено определение понятия «времени совершения преступления».

В разделе втором диссертации подвергнуты научному анализу теоретические основания определения времени совершения преступления при установлении пределов уголовно-правовой юрисдикции Украины, затронуты вопросы такой юрисдикции на временно оккупированных Российской Федерацией территориях Украины.

Автором определено уголовно-правовое значение времени совершения преступления.

На основании проводимого исследования уголовно-правового значения времени совершения преступления определена позиция диссертанта в этом вопросе.

Значительное внимание в работе уделяется времени совершения длящихся, продолжительных преступлений, а также преступлений, совершаемых в соучастии.

Исследователь анализирует время совершения преступления как фактор реализации мер уголовно-правового воздействия, а также время совершения преступления как фактор уголовно-правовой оценки и делает теоретические и практические выводы, важные для науки Уголовного права, а также обосновывает положение касательно оптимизации норм действующего законодательства в части определения времени совершения преступления.

Ключевые слова: время совершения преступления, значение времени совершения преступления, длящееся преступление, продолжающиеся преступления, истоки, генезис, фактор, оценка.

SUMMARY

Semeniuk N. M. Time of the Commission of the Crime under the Criminal Law of Ukraine (doctrinal, legislative and practical aspects) – Qualification scientific work on the rights of manuscripts.

Thesis for a Candidate Degree in Law, specialty 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal Enforcement Law (081 – Law). – Higher Educational

Institution «National Academy of Management», Kyiv, 2018.

In terms of its character and the content of the researched matters, this manuscript is the first complex and systematic Ukrainian work devoted to the research of the time of the commission of the crime under the criminal law of Ukraine. Basing on the research the scientifically grounded suggestions regarding the improvement of the current legislation are formulated.

In this dissertation, a series of conclusions, theoretical provisions, and suggestions which have features of the scientific novelty are formulated or additionally proved.

During the research, the backgrounds and genesis of the time of the commission of the crime as an element of an actus reus under the Criminal Code of Ukraine are defined. The series of the present criminal-legal meanings of the time of the commission of the crime is developed. The author gives substance and defines the time of the commission of the continuing crimes, continual crimes, and jointly committed crimes.

The dissertator researches time as the factor of the criminal-legal assessment of the committed crime. The author defines the role of the time as the factor of the implementation of the means of the criminal-legal influence. The suggestions for the improvement of the current legislation regarding the definition of the time of the commission of the crime are developed.

Keywords: Time of the Commission of the Crime, the meaning of the Time of the Commission of the Crime, Continuing Crimes, Continual Crimes, Backgrounds, Genesis, Factor, Assessment.

Підписано до друку 26.02.2019 р. Формат 60x90 1/16.
Папір офсетний. Умови, др. арк. 0,9
Друк різнограф. Тираж 100 прим. Зам. № 2602/03.
Надруковано ФОП Гузік О.М.
Податковий номер №2705814113
м. Київ, вул. Б. Гаврилишина, 16
Тел.: 338-16-61.